

МИЛИСАВ ЧИЗМОВИЋ, ТИТОГРАД

ОПШТИ ИМОВИНСКИ ЗАКОНИК И НАСТАНАК
ЗАКОНА О СУДСКОМ ПОСТУПКУ У ГРАЂАНСКИМ
ПАРНИЦАМА ЗА КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ

Дуг је и напоран пут учинио Валтазар Богишић док је припремио ОИЗ. Безмало је на том послу провео двадесетак година. У припреми овог, по бројним оцјенама изврсног дјела, Богишић се скоро у свакој његовој одредби држао правила: спојити традиционално и модерно на начин да се из овог првог не заборавља оно што је добро, односно оно у чему се испољава дух једног народа, његов начин живота и његова историја, а да су у овом другом све оне могућности у којима се отварају простори за афирмацију новог. Ту идеју је објелоданио у Паризу 1888. године у писму једном пријатељу: „У својој радњи имао сам непрестано пред очима, с једне стране, облике и мишљења, што владају у теорији и законодавној пракси земаља које већ имају грађански законик; с друге — оригиналне елементе саме земље којој је законик намијењен... Зато сам био дужан одредити увјете које је требало извршити у мојему кодификаторском раду, имајући пред очима при томе израђивању изузетни карактер историјског живота земље, њезине пређашне усамљености и њезина редовног уласка, све то више, у везе и додир са осталом Европом...”¹

Свака велика кодификација предпоставља доношење правила о примјени њених правила као и правила које даље дограђују и уређују и сама правила кодификације. Ни у ОИЗ-у то није заобиђено. Не само да није заобиђено, већ је у читав низ одредби овим или оним дијелом потенцирано.

У овом раду детаљисаћемо настајање оних правила у којима је поступак заштите права из ОИЗ-а, пошто се цјелина примјене ових првих не може замислити без ових других. У тим

¹ Обј. у: *»Bulletin de la société de législation comparée«*, Paris, 1988.

правилима „пред судовима — говорио је Хегел — право добива одређење да мора бити доказиво...“² У досадашњим радовима о примјени ОИЗ-а углавном се говорило изван процесних правила и најчешће у контексту друштвено-економских односа, или прецизније, друштвено-економске збиље кроз коју је пролазило црногорско друштво у то вријеме. У закључцима до којих је теорија тако дошла испуштен је из вида однос форме (процедуре) и материјалног права, односно у нашем примјеру ОИЗ-ових правила и дотадашње обичајне процедуре као и процедуре која се рађала и ређала у наредбама и другим видовима и углавном посредством ОИЗ-а.

Претходно ваља примијетити да форма (процедура) није уобличена непосредно по ступању ОИЗ-а, како се то десило у случају других великих кодификација, на пр. Code Civil-a³. Потрајало је 17-так година док није донесен Закон о судском поступку у грађанским парницама за Књажевину Црну Гору (1. новембар 1905. године, а ступио је на снагу 1. јануара 1906. године — датум по старом календару).

„Без парничног судског поступка — те нераздвојне и потребне попуне сваког грађанског законика, говорио је Књаз и Господар Црне Горе Никола I⁴, не може се ни развијати, ни средити, нити стално бити правосуђе у ма којој па ни у нашој Држави...“ и даље да ће се под заштитом тих правила „наћи у свом пуном обиму права“ за које се тражи заштита, те да се „само у судском поступку могу дошљедно и пуноважно на поједине спорне случајеве примјењивати наређења Општег имовинског законика“⁵. Непосредно прије проглашења Закона о судском поступку, у Наредби о форми судских рјешења од 5. августа 1905. године⁶, ову књажеву мисао детаљисао је управитељ Министарства правде др Војновић, како слиједи: „Увјерен будући (што не треба ни једном суду доказивати) да се материјално право никада у овој земљи неће моћи примјењивати, док не буде формално право уређено и уведено... „те да“ у суђењу спољашња форма, разграничивши тачно права и дужности парничних странака, одвојивши главно од спореднога, показивајући видљивим начином свакоме рјешење суда, врши најсуднији уплив на саму трајну суштину правног посла. Тако на примјер,

² Основне црте филозофије права, Сарајево, 1964, 188.

³ Француски законодавац је само двије године по доношењу Code civil-a донио, Code civil du procedure, Париз, 1806.

⁴ Указ о проглашењу Законика о судском поступку у грађанским парницама.

⁵ Сличну мисао сретамо код Bentham-a: „Једини је Закон у стању да створи оно што природни осјећаји не би могли учинити. Само Закон може створити сталну и трајну државину која се може назвати својином; само Закон може навићи људе да сагну своју главу под јарам предвиђености“. Tradité de legislation civile et penale, књига I, Париз, 1880.

⁶ Зборник Закона и наредби по судској струци, страна 486.

ако је у једној грађанској пресуди нераздвојно и неумјесно помијешано тражење тужитеља са закључком суда, ријешитељни (диспозитивни) дио пресуде са разлозима, ако није тачно изречено ко има, на примјер да положи клетву, или који се свједоци имају саслушати, најзад ако није одијељено главно тражење од споредних трошкова, таква пресуда може колико му драго бити у суштини праведна и добра, али неће ипак због своје погрешне спољашности никада моћи утврдити право, него ће шта више створити пут новим парницама и поновним судским актом". А суђење о суђењу (сем по изузетку — понављање поступка у модерним правима) не може бити у сврхе сигурности, па ни самог права. Напротив, њиме се уноси несигурност и хаос. Ове ријечи не могу бити у корелацији са ријечју право, без обзира поимали га у објективном, субјективном или неком другом смислу. Ово обраћање показује и више — да се правосуђе ушанчило у стару, усмену обичајну процедуру и тако заогрнуто опирало новим захтјевима који проверавају преко основних правила ОИЗ-а као што су: законитост, диспозитивност, писменост, једнакост итд. Управо у тој ушанчености је конзервативност затеченог правосуђа. Дијелом је она определијељена и одсутношћу правничког образовања тих кадрова. О том проблему Божишић је у поводу Зборника садашњих правних обичаја у јужних Словена писао: „У нашим земљама притиснутим Турцима, гдје како је познато изучених правника и судца нема ни за лијек, људи се често туже на злу вољу или подмитљивост кадијина суда, али о незнању сучеву правних народних појмова, установа и обичаја, па по тому о каквој нехотичној примјени или апликацији непримјерених правила к појединим случајевима, о томе се тужбе, колико је мене познато, до сада нијесу слушале”.⁷

У господаревим ријечима уткани су у свој својој ширини Марксови постулати:

1) о односу форме и садржине („Судски процеси и право су тијесно повезани једно с другим, као што су на пр. облици биљака везани с биљкама и облици животиња с месом и крвљу животиња. Један те исти дух треба да надахњује судски процес и законе, јер је процес само форма живота, доследно томе изражај његовог унутрашњег живота”) и

2) однос традиције и садашњости („Традиција свих мртвих генерација притискује као мора мозак живих... они бојажљиво призивају у своју службу духове прошлости, позајмљују од њих имена, бројне паролe, костиме, да би прерушени у то пречасно рухо и помоћу тог позајмљеног језика извели нови свјетскоисторијски приказ”).

⁷ Зборник садашњих правних обичаја у јужних Словена, Зг. 1874., стр. X.

Доводећи у везу ове Марксове постулате и Хегелову мисао о доказивости права у судском поступку са ријечима књаза и господара Николе I из Указа, није нам намјера да показујемо ко је кога слиједио, или да ли је уопште било слијеђења, јер то за ову прилику није важно. Оно што је за нашу тему од особитог значаја је како је настао Законик о судском поступку у грађанским парницама из 1905. године, те у којој мјери је предидејљен ОИЗ-ом, односно колико су рјешења овог закона о поступку у потврди примјене ОИЗ-а, као и у којој мјери је обичајна процедура успорила његово доношење.

Као и свака велика кодификација и ОИЗ је „повукао” бројну нормативну дјелатност, али не чињеницом велике кодификације, него потребом да се уреде друштвене промјене до којих је дошло крајем XIX вијека у старој Црној Гори, а које су у крајњем и предидејљиле ОИЗ. Није за ту активност без значаја да је и сам књаз, као ђак Европе (ова је увелико у то вријеме била кодификована скоро у свим областима друштвеног живота), желио и настајао да уреди живот и односе у Црној Гори попут оних у Европи. У том смислу његове ријечи у Указу поводом ОИЗ-а (28. март 1888. године) „... да ништа тако не унапређује правилан развитак народа и државе, да им ништа не утврђује благостање како добро уређено свуд и за свакога једнако правосуђе”. И ријечи из Никољданске пријестоне бесједи из 1902. године, поводом Закона о грађанској судској надлежности у грађанским парницама⁸: „од мојих нових вршилаца правде захтијевам да их дијеле тихо по закону под зато предидејљеним кровом, без сјајног оружја, без народног ношава, већ у скромној цивилној јевропејској одећи, без бљеска оружја другог осим оног са златних корица Св. Јеванђеља између два сребрна свијетњака на столу судском”.

Из наведеног слиједи да су ријечи књажеве биле бритке. То је језик, по оној бугарској, који „кости ломи”, али и језик који дирљивошћу усхиђује. Такви су скоро сви његови говори⁹.

Потребу развоја права и правне норме Богишић је у ОИЗ-у најавио кроз читав низ правила. У једнима оставља просторе за доградњу и уређење одређених института, у другима су правила којима се мијењају или допуњују постојећа. Однос нових и оних од прије правила поставио је у члану 774. ријечима: „Но-

⁸ Цетиње, 1903. године.

⁹ Илустрације ради, ево његових ријечи из два наврата поводом Битке на Вучјем долу:

1. „Сузним оком гледао сам те мој мили народе кад си гладан, крвав и рањен стајао на бранику домовине одакле си ме, не вапајем но криком јуначкијем храбрио да не клонем”. и

2. „Да ми сва војска има само једне прси, као што има једно јуначко срце, онда би било доста један орден за сву њу” (Н. Петровић, Говори, стр. 56.).

вији закони мијењају старије. Отуда долази да или новији закон укине старије правило, или га допуни, или га преиначи, или замијени, вазда се треба владати по правилу које најновији закон постави". Правило је тако постављено да му се не могу чинити никакве замјерке. У њему је, с једне стране, велика правна сигурност, а посебно кад се доведе у везу са чланом 773. („... новији закон уколико је различан од пређашњег правила не може бити мјерило за већ разријешене имовинске спорове; завршене послове, свршене чињенице; на основи новијег закона не може се уопште ништа ни укинути ни измијенити у чијем праву или дугу посталоме пред што је тај новији закон на снагу стао"), а с друге, отворена могућност дограђивања нормом и онако како то налаже развој друштва и односа у њему. У трећима су могућности за нове кодексе. Толико правила је довољно да се отклони свака помисао да је Божишић ОИЗ-ом конзервирао односе у Црној Гори, како то желе да прикажу неки наши правни писци. Напротив, назначена правила, а касније и неки законици указују, како је ОИЗ дао маха развоју права и правног система у старој Црној Гори, јер Божишић је био свјестан да као што год за језик, тако ни за право нема ниједног тренутка апсолутног мира. И сам је тврдио да у погледу „даљега правног развитка у земљи закон не треба да спречава него да служи за наслон и полазну тачку овоме развоју у свијем његовим гранама и облицима".¹⁰ У доградњи се ишло наредбама, расписима, тумачењима итд., које су потицале од књаза, касније Државног савјета разних министарстава и Великог суда. Ваља додати да су у овима углавном односили или ситуације које су исхитриле околности, а изван су уобичајене праксе.

У даљем раду слиједићемо углавном оне које имају процесно — оправдани карактер, а чија су правила касније уграђена у Законик о судском поступку у грађанским парницама за Књажевину Црну Гору, или су допринијеле уобличавању рјешења из овог Законика.

За наш рад од значаја је показати у којој је мјери одсуство тих правила спутавало примјену ОИЗ-а, с једне стране, а с друге, како је њихов улазак у живот крчио пут Законнику о судском поступку у грађанским парницама.

Одсуство примјерених процесних правила на примјену материјалних права, управитељ у Министарству правде др Војновић, у већ цитираној Наредби о форми судских рјешења од 5. августа 1905. године, (дакле, исте године када је донесен Законик о судском поступку), пропратио је констатацијом како црногорско судство није ни најмање напредовало, „шта више у том ва-

¹⁰ Као под један.

жном предмету највиша мутња појмова" влада.¹¹ Он даље наводи како у бројним парницама које је имао прилике да види нигдје није могао наћи бар приближно уредно написану пресуду, а „често је пута није ни нашао, него у облику какве мање белешке или чак помијешану са записником о гласању...”, те да се материјално право „никада неће моћи примјењивати, док не буде формално право уређено и уведено”. Ако овоме додамо да није у питању само тврдња појединца, већ да је то и оцјена органа који је ресорно задужен за послове правосуђа, онда је то аргументација са којом се мора рачунати и која се не може заобилазити. Код такве оцјене и да имамо сачуван бољи преглед судске праксе из првих година по ступању на снагу ОИЗ-а, тешко да би могли закључивати да је ОИЗ био у правој и пуној примјени. То је вријеме у којем су припремани услови (у првом реду преко бројних наредби) за нову форму, форму каква приличи законик у каква је ОИЗ која ће се синтетизовати у Законик о судском поступку у грађанским парницама и законима о надлежности. Уједно је то и вријеме у коме је правосуђе ваљало кадровски припремити за тако велики посао каква је суђење у модерној форми, што није било ни мало једноставно. Без тога, говорио је Војновић, у једној грађанској пресуди остаће нераздвојено и помијешано тражење тужитеља са закључком суда...”; без тога се никада неће „моћи утврдити право”; без тога држава није могла бити пријетња традицији у суђењу; без тога, зар је моћ која је у држави, могла вађати савремене институције. И сам књаз је био свјестан свега тога, па је журио да томе да маха, како би створио државу у којој би „домаћин и странац у по ноћи као у по дана у сред планине као у пољу Цетињскоме био у животу и имању сигуран”.¹²

Стога, без тих процеса, зар је ОИЗ могао бити живо право?! Са истом тежином и обрнуто... да није било ОИЗ-а зар би било тих процеса?! Тако би истина остала у сјенци ако не би казали да су сви ови процеси у функцији друштвено-економских промјена црногорског друштва пред крај XIX вијека. Књаз и господар Никола I је чинио све да их убрза. Томе је допринио довођењем учених људи. Уз то и сам је узимао удјела у тим пословима. ОИЗ је концепцијски омеђио ријечима: „Да се законик не накалеми с туђине, него да се изведе из нашег народног духа

¹¹ О том проблему Богишић у *Поводу Зборника садашњих правних обичаја у Јужних словена* пише: „У нашим земљама притиснутим Турцима гдје, како је познато, изучених правника и судца нема ни за лијек, људи се често туже на злу вољу или подмитљивост кадијина суда, али о незнању сучеву правних народних појмова, установа и обичаја, па по тому каквој нехотичној примјени или апликацији непромијењених правила појединим случајевима, о томе се, уколико је мени познато, тужбе нијесу слушале”, стр. 10.

¹² Н. Петровић, *Мемоари, Цетиње, 1969, 112.*

и живота и његових закона”¹³ Да је чак у свему другом промашио за ОИЗ је толико везан¹⁴ не само довођењем Богишића, него и радом на том дјелу¹⁵ запажено мјесто у историји наше културе не може му се доводити у питање. Није се мање залагао ни за Законик о судском поступку у грађанским парницама. Зар тако не слиједи из већ цитиране му мисли да без доброг руха (форме) ОИЗ се не може утиснути у живот Црногораца.

Стасавањем модерних процесних правила преко наредби, расписа и објашњења да се пратити у свјетлости парничног, извршног и ванпарничног поступка, како се то грађански судски поступак разликује у савременој процесној теорији, и одређеног реда у оквиру ових, а може у континуитету како су настајала и надомјештана. Ми ћемо се служити и једним и другим.

Прву такву наредбу, ако не рачунамо ону о дневницама перјаника и других судских изасланика од 2. новембра, донио је Државни савјет 15. јуна 1890. године.¹⁶ Наредбом се одређује рок у коме судске пресуде постају извршене, те рок у коме се може тражити обнова поступка. За обичајно процесно право, то је новина којом се уноси не само извјесност у суђењу него и правна сигурност. Преко овог рока афирмише се правило пресуђење ствари које потенцира ОИЗ. То правило, истичу редактори наредбе, искључује да се „пофторавају врло често оне парнице које су једном, или више пута (чак се и тако дешавало — наша примједба) прошле су све судске степене и које су давно испитане и пресуђене биле”. У том контексту интересантно је примјенити како редактори правдају забрану „пофторавања парница”. Илустрације ради наводимо како је у наредби: „Свакоме се лако увјерити да је овакви начин поступања врло штетан по сами народ, јер умјесто тога да своје вријеме употреби на користан рад он често пута губи у безразложном настављању парница.”

У нашој савременој збиљи таква упутност би нам добро дошла у многим пословима и на свим нивоима. То говори о још нечему: оптерећеност причањем у празно, ако не прегонимо у закључку, је, на жалост, и наша традиција. Стога се нама чини да су у поменутој наредби први непосредни учиници ОИЗ-а на стварање процесних правила и афирмацију модерне процесне

¹³ Н. Петровић, *Говори*, 166.

¹⁴ ОИЗ је таква вриједност да би му се због ње све друго могло опростити. Везујући свој живот за Code civil (ОИЗ му је уз раме), Наполеон је пред крај живота говорио да је свестан да су све његове побједи у сјенци пораза код Ватерлоа, али да ће му Французи све опростити зато што им је подарио Code civil. Никола I нема Ватерло, има ОИЗ и два пута већу Црну Гору.

¹⁵ Формирао је Комисију састављену од „најбољих судија ондашње Црне Горе који су судили по обичајима и заједно с њима помогао Богишића да одабере трајне вриједности народног обичајног права и припреми врли закон.

¹⁶ Као под 6, стр. 183.

мисли. Такво, упркос да разлочи за извршност и „пофторовање“ нијесу одређени како се то чини у модерним правима и како ће то бити у Законнику о судском поступку у грађанским парницама.

У овој наредби, иако је изостала термилошка ознака, надзире се, истина у ограниченом обиму, и повраћај у пређашње стање. За модерно суђење то је врло важан институт. Из описа слиједи да је у питању повраћај за жалбу, ако је рок изгубљен, зато што је жалилац био болестан или није „никако у стању да у претписаном вријеме апелује.“

Иако уводи значајне новине, језик којим је наредба писана није језик поступка. Прије то личи на језик приче. Исто тако, лако је примијетити да је оптерећена обичајним у поступку. Тако, уосталом и због тог што је из пера људи који нијесу вични праву.

У наредбама које су услједиле непосредно прије доношења Законика о судском поступку, ови појмови су детаљисани и доречени, баш како то приличи језику модерне процесне науке. Томе су допринијели учени људи које је књаз Никола I доводио из других крајева наше земље и укључивао у министарства и Велики суд.

Иза ове слиједи она Великог суда од 4. маја 1891. године¹⁷ у којој су правила о избору кметова и кметовској надлежности, те о наплати парничних и судских трошкова као и правила о начину постављања међаша и забрани узимања стоке или намира путнина. Лако је примијетити да она садржи процесна правила различите садржине: од оних о избору и надлежности (организациони дио парничног поступка) преко оних о трошковима као материјално-правној последици поступка до оних из ванпарничног поступка. Има у њој и правила која су од значаја за материјално право, као што су она којима се жели сузбити пракса принуђивања болесног да оставља од „имућа разне завјештаје“ и да му као „болесну не даду мира у болести“. Садржи ова наредба и нека правила од значаја за брачну парницу коју ће и модерни законици издвојити у посебан парнични поступак. Каснијом једном наредбом упућеној Књ. Великог суду и свим обласним судовима ови спорови су резервисани за Конзисторију.¹⁸ Изван тога наредба слиједи обичајну праксу у поступку са настојањима да се учине извјесне корекције којима се у пракси злоупотребљавају поступања. Тако се тражи да се капетани у постављању кметова држе уобичајених правила по

¹⁷ Наредба о избору кметова и кметовској надлежности, о наплати парничних и судских трошкова, о начину постављања међаша и забрани узимања стоке мјесто досуђене глобе или намира путнина, бр. 941., Цетиње 1891.

¹⁸ Распис о томе да ће све брачне спорове рјешавати Конзисторија, Министарство правде, бр. 164., јануара 1904.

којима ове „вишином гласова кутњијех старјешина бирају општине”, или да „при суђењу, и кад наплаћују путнину или дангубу, не наплаћују трошкове своје и свога друштва давицији или другом сељаку код кога троше за вријеме извиђања давије. И ово не смије бити, већ су дужни плаћати трошак како капетан свој, тако и сви они које је он позивао”.

Већ и тиме што се злоупотребе уобичајених правила спутавају, она је корак у завођењу реда и дисциплине у поступању пред судовима и судијама и тако је на неки начин у функцији ОИЗ-а. Тиме она представља извјестан помак у развоју поступка у старој Црној Гори.

Наредбом великог суда од 21. децембра 1895. године одређује се колико се према годинама има плаћати годишње за издржавање ванбрачне дјеце. Она је у складу са правилима о ванбрачној дјечи на чијој припреми је радио и В. Богишић. Потенцирано је, јер је од значаја ни само за парнични него и за извршни поступак. Наредбом се изузима суђење у дијелу о износу, што се не срета у модерним правима. Умјесто тога модерна права дозвољавају за случај промијењених околности, измјену одлуке у сразмјери тих околности. Она је допуњена оном од 1. септембра 1905. године.¹⁹ Ова иде затим „да унапријед одреди како ће се одређивати количина” кад се ванбрачна дјеца издржавају из фонда. Уз наредбу је понуђена и таблица о плаћању издржавања ванбрачне дјеце.

Обје ове наредбе нијесу у функцији ОИЗ-а — нијесу јер је познато да је ОИЗ заобишао породично-правне и наследно-правне односе. Ми подсјећамо на њих, зато што су у функцији развоја процесног права у Црној Гори. Велики суд је 15. јануара 1897. године издао наредбу о наплати молбеница.²⁰ У дијелу у коме се регулишу трошкови услуга за молбенице којима се странке обраћају суду и „Н. В. Господару” су почеци уређивања односа из пуномоћства, односа странки и њеног заступника. Касније ће одредити и форму молбенице, што је у функцији не само развоја процесне норме него и примјене ОИЗ-а. Наредба је услиједила од Министарства правде и писана је језиком који је уприличен процесној лексици. То опет није случај. На њеном уобличавању радио је учени правник др Војновић.

Следећа наредба је из 1898. године, а насловљена је. „Наредба о подјели надлежности грађанских и војничких власти (судова)”²¹ И она потиче од Великог суда. Долази десет година по ступању ОИЗ-а па, упркос томе, више је у потврди наслијеђене праксе обичајног поступања коју је утирало патријархално друштво и Данилов Законик, него настојања увођења модерног.

¹⁹ Наредба о израчунавању трошкова за издржавање ванбрачне дјеце, Министарство правде, бр. 2660, 1. септембра 1905.

²⁰ Као под 6, стр. 239.

²¹ Као под 6, стр. 245.

Истина инсистирање на подјели и сама подјела надлежности нијесу без значаја самим тим што се тако уноси више извјесности у иначе сложеном појму „надлежности”. На идеју за наредбу Велики суд је дошао слиједећи распис Министарства Војеног од 20. августа 1896. године. Разграничења како су учињена у наредби не би се у модерним организационим законима могла ни једним критеријумом објаснити. Таква каква су не одржавају оно што је у ОИЗ-у. Она га управо заобилазе — одржавају стање и прилике у којима се налазила Црна Гора. То је стање рата, или припремања за рат. С тога су у правилима наредбе настојања јачања државе. Управо због тих настојања у надлежност војних судова су спорови из: грађења и поправљања путева и чишћења истих од снијега, рада на телефонским линијама, грађења мостова, школа, цркава, војних магацина, преношења оружја и џебехане, канализирање ријека и потока, одржавања реда на скуповима пред црквама и манастирима, те лова на срне и дивокозе. И за спорове „ријечања или свађе” до којих дође на скуповима, такође су надлежни војни судови. Надлежност војних судова у овим споровима рачуна се од када се крене фронту или цркви, па док се кући поврати. Слиједећи ово правило „ријечања и свађе” у поводу поменутих скупова изван времена као горе, разрешавају се у споровима пред грађанским судовима. Осам година касније (17. августа 1905. године) услиједио је „Распис о надлежности црногорских судова за спорове које се дешавају на комуналној територији Црне Горе и Турске”.²² Распис задире у проблеме међународне надлежности; у питању су спорови са елементом иностраности чиме се афирмишу правила ОИЗ-а којима се регулишу послови са овим елементом.

Разграничење надлежности касније ће услиједити у форми закона.

Наредбом од 4. маја 1898. године²³ уређује се онај дио поступка који је у савременоим процесним правима у радњама којим се списи преносе из првостепене у другостепену и даљу надлежност. Овом наредбом се захтијева од сваког окружног суда „да убудуће у свакој парници коју буде спроводио Великом суду шаље сљедеће:

1 — во. Свој опширнији извјештај о извиђају парнице заједно са својом пресудом у ком извјештају поред другог имају бити поглавито наведени сви разлози на основу којих је пресуда изречена;

2 — го. Оригинални кметовски и капетански извјештај са њиховим пресудама;

²² Као под 6, стр. 493.

²³ Наредба о спровођењу парница Великом суду, Велики суд, бр. 901. Цетиње, маја 1898.

3 — ће. Сједоцбе свједока ће их има, који су од вјеровања, увјерења и документе које би парничари имали као: уговоре, завјештаје, задужнице и др;

4 — то. План мјеста о ком је био спор или мјеста гдје би се злочин догодио”.

Овом наредбом Велики суд учини окружним судовима један поука: „Да тај суд никако не извршује оне своје пресуде, кад која парнична странка изјави своје непристајање и тражења апелације прије него се апелација сврши или према установи правилно застара”. Пристајање странака на пресуду је оно што у модерним поступцима представља случај наступања правоснажности, ако се странке одрекну употребе правног лијека.

Начин казивања и у овој наредби оскудијева правничком терминологијом. Опет не случајно — из пера је невичних људи.

Оно што је у горе поменутој наредби, надомјештено је оном од 20. маја 1905. године коју Министарство правде упућује „Књ. Обласним, капетанским, општинским — варошким судовима”. Њоме се од ових тражи да убудуће Великом суду своје одлуке достављају у два истовјетна примјерка и да та обавеза стоји и према свим другим судовима који се јављају као судови инстанце. Тако се затвара круг достављања од стране нижих и враћања списа и предмета нижим судовима. Наредбом се обавезује Велики суд да на своје одлуке дода „извршно”. Са овом ријечју снадбијевају се и одлуке првостепених судова ако су странке изјавиле „да на њих пристају”. Тако у црногорско процесно право улази у живот клаузула извршности. У њој су простори за пуну афирмацију правила о сигурности, стеченим правима и егзистенцији права, а то је све у функцији ОИЗ-ових правила.

Наредбом од 12. новембра 1898. године²⁴ потенцира се дисциплина рада у онима фазама поступка које детаљишу двије претходне. А дисциплина у раду, речено модерним технолошким језиком, обећава сигурност на највишем степену. То је од особите важности, зато се нама чини да су у њима они први прави почеци нове форме у заштити субјективних права. Даље наредбе управо то потврђују. Потврђују то како језиком тако и процесним институтима које уведе у живот.

Иначе, горња наредба слиједи 10-так година после ОИЗ-а. То је вријеме, ако је примјена ОИЗ-ових правила и лагано улазила у свијет праксе, када је у сукобу новог права и старе форме, ова последња морала пуцати. Сретна околност у тим процесима је што ће баш у то вријеме почети са радом ново министарство — Министарство правде и што ће његовим начелством руководити др Војновић, коме највише треба захвалити што је Законик о судском поступку у грађанским парницама

²⁴ Наредба о гласању у вишечланим судовима и учешћу у гласању секретара суда, Велики суд, бр. 1269, Цетиње, новембра 1898.

угледао свјетлост дана крајем 1905. године. Користећи се ресорним министарством, овај врли посленик, преко бројних наредби, расписа, тумачења и објашњења, чинио је све да Црној Гори подари модерно правосуђе како у организационом тако и у функционалном смислу. У досадашњој историографији, на жалост, његов рад вије валоризован у оном обиму како му то припада. Тако, јер је у сјенци великог Богишића и његовог ОИЗ-а. Да је којим случајем дуже потрајала стара Црна Гора, о форми коју је др Војновић смјестио у поменутом законуку, вјероватно би се више чуло и писало; она је, управо то рухо, у коме су могла живјети правила ОИЗ-а.

На наредбу од 12. новембра 1898. године надовезује се она из 1903. године²⁵ којом се настоји посве раскинути „бесконечно апелирање странака против пресуда Великог суда”. Она, истина, потиче од Великог суда, а овај ју је лансирао на сугестију Књаза. По овој наредби Велики суд од 10. марта 1903. године неће примати апелације против пресуда изречених до краја 1902. године. „Изречених” ваља схватити: и достављених парничарима, односно да су парничари о њима обавијештени. То уноси нови однос према достави и поставља основе за поимање „перфектности пресуде”.

Радна дисциплина у суђењу потенцира се и Наредбом о завођењу парница, о исљеђивању и спровођењу протокола на преглед Великог суду.²⁶ Овој је претходила „Провизорна наредба Министарства Правде о потписивању дописа Великог суда на Министарство”, којом се одређује „да сви дописи Великог суда, управљени на Министарство правде или на његовог шефа” и обрнуто, морају бити потписани и тако како се наређује у поменутој наредби. Обје ове показују како правило писмености почиње да господари поступком.

Замјена старинских обичаја да „парничари не плаћају један другом дангубе, трошкове и да се дају на име тога мале накнаде свједоцима и вјештацима”, правилима каква су у Наредби о парничним трошковима од 29. децембра 1898. године је само у потврди тврдње да су процеси стварања нове форме убрзани.

Афирмација начела евидентности и прегледности је и у „Наредби Великог суду да се новчана примања спроводе благајни Министарства Правде.”²⁷ Иако је од значаја за правосуђе, она има прије свега административни карактер. Ни ова, као ни све друге до сада, није редигована у норми. Она је у дескрипцији, али то не умањује вриједност новума на које смо скренули.

²⁵ Наредба Великог суда да се не примају апелације противу великосудских пресуда изречених до краја 1902. године, као под 6, стр. 393.

²⁶ Као под 6, стр. 252.

²⁷ Као под 6, стр. 268.

С обзиром на кадровску опремљеност у судовима, питање је да ли су могле бити писане друкчије.

На писмености се истрајава и у наредби од 25. II 1900. године.²⁸ Њоме се тражи од сваког суда да уз списе достављају доказне исправе, изјаве о казивању свједока, као и сва друга писмена од значаја за одлучивање. Преко писмености афирмишу се и друга начела поступка као што су: тачности, економичности, правне сигурности, прегледности, итд., а њихова афирмација је, у то не треба сумњати, у функцији ОИЗ-а.

Министарство правде се у истој години обратило Књ. Великом суду²⁹, а касније и свим Књ. Окр. судовима, но овога пута не наредбом него дописом. Имајући у виду садржај, обраћање дописом је логично, јер је у питању инструкција, или како се тамо наводи „употреба доказног средства извиђаја на лицу мјеста”. У распису се судовима скреће пажња да се овим средством служе кад се до истине не може доћи на други начин, а „извиђај” слуги могућности да се до ње ипак може доћи.

За овом је она од 3. јануара 1901. године³⁰ у којој се говори „о употреби лекара као вјештака, коју учини Министарство права Књ. Великом суду и обласним судовима”. Њоме се уноси ред у примјени овог доказног средства, те његова обавезност у неким парницама, као на примјер у патемитетским. И ова наредба је имала неки вид претходнице. Шеф санитетског одјељења „подручним окружним лекарима” учини наредбу како треба да се понашају „кад од њих суд узмете вјештачко мишљење”.

Вјештачење ове врсте већ је увелико било у Европи и, разумије се, у оквиру процесних закона.

Настојећи да уприличи доставу па и према вјештацима — лекарима, наредбом од 8. јануара 1901. године учињен је распис Великом суду³¹ и свим судовима оружним у земљи о томе како ваља позвати вјештаке — лекаре. По Распису, лекар се може позвати писменим позивом потписаним од предсједника суда или његовог замјеника са назнаком дана и сата кад има „лекар да се представи суду, а не као до тада ријечима које су најчешће ишле преко „жандара”: „зове те суд”. Доставом као у наредби, ова значајна радња суда добија нов квалитет и управо онај који захтијевају модерни поступци. То је и те како у функцији сигурности, и тако, разумије се, и у функцији ОИЗ-а.

„Увјерен будући (што не треба ниједном суду доказивати), говорио је др Војновић, да се материјално право никада у овој

²⁸ Наредба Књ. В. суду о списима који се имају прилагати грађан. и кривичним парницама, *Зборник Закона и наредаба*, стр. 278.

²⁹ Допис о изашиљању судских комисија — Књ. Великом суду, Цетиње, *Зборник Закона и наредаба*, стр. 285.

³⁰ Као под 6, стр. 293.

³¹ Наредба о томе како се имају позвати — у суду, лекари, бр. 34, Цетиње, 8. јануара 1901.

земљи неће моћи примјењивати док не буде формално право урађено и уведено...". Расписом којим је одредио како треба да изгледају грађанске и кривичне пресуде,³² Војновић је одредио минимум који треба да садржи пресуда како у изреци тако и у образложењу. У овом распису Војновић је обећао да ће пожурити на припреми „Општег законика о грађанском судском поступку“.

Расписом о томе како се — ма каквим било судским послом — обраћа судовима, Министарству правде³³, било који црногорски грађанин, одређује се минимум који треба да садржи иницијални акт, а посебно тужба, у чему је даља афирмација не само писмености, него и једнакости грађана пред органима и судом. Овим Расписом се на индиректан начин уводи институт „супарничарства“ и објективне кумулације захтјева. Тако слиједи из оног дијела Расписа којим се забрањује да се „једним актом, односно тужбом обухвати више спорних предмета разног основа, нити опет више предмета једног основа а разнородних доказа“, пошто се не забрањује више предмета из истог основа и истих доказа. На истом или битно истом основу и таквим доказима почива установа супарничарства у модерним поступцима. Тек присуство такве форме омогућиће заштиту сувласничких права и права из заједничке влаштине — тековине и односа који настају поводом ње у оном обиму и како то предвиђају правила ОИЗ-а.

У двије друге, које такође потичу из 1901. године, су упутства у судском поступку при наплати мјеничних дугова (15. март 1901. године) и исплатом мањих дугова узимањем у извршење покретних дужникових ствари (18. април 1901. године). По својој природи оне су из извршног поступка. За судбину субјективног права у модерним извршним правима је његова егзистенција. Овим наредбама она се осјетније него иначе потенцира. У том контексту и наредба од 25. октобра 1901. године.³⁴ Њоме се уводе извјесне новине у поступку извршавања одлука о чувању, смјештају и издржавању дјецe; има у њој новина и у поступку истраживања очинства.

У Распису Министарства правде од 26. октобра 1901. године³⁵ наставља се са доградњом поступка. Њиме се утире пут неким даљим начелима поступка, као што су: нема парнице без тужбе, те да судови не суде испод и изнад захтјева из тужбе (*ne eat iudex extra et ultra petitum*).

³² Распис којим се наређују формулари грађанских и кривичних пресуда за све судове земље, *Зборник Закона и наредба*, стр. 298.

³³ Министарство правде, бр. 2020, 25. јуна 1905.

³⁴ Наредба којом се исправљају неке погрешке Великог суда при рјешавању о издржавању ванбрачне дјецe, *Зборник Закона и наредба*, стр. 308.

³⁵ Као под 6, стр. 310.

Није то све што је у овом Распису. У њему се дефинише „одустајање” од тужбе. Оно што се под „одустанком” подразумева у модерним правима се третира као повлачење. Ако туженик инсистира да суд о одустајању донесе пресуду, тако што ће констатовати да се тужбени захтјев одбија, зато што је тужитељ одустао, онда одустајање има карактер пресуђене ствари и тада се за исти спор међу истим странкама не може водити нова парница. У модерним правима то је одрицање од тужбе. То су значајне тековине за грађански судски поступак у старој Црној Гори. У њима је потврда правила ОИЗ-а као што су диспозитивност, једнакост, сигурност, расправност итд. Колико је то значајан искорак у нову форму тек бивамо свјесни кад га поредимо са обичајном праксом по којој се могло посегнути за суђењем већ пресуђене ствари и без да се у том смислу постављају било каква ограничења.

Интересантно је примијетити да је други дио овог Расписа дат у норми. То је нов квалитет. Тако су наредбе добиле и на спољњем изгледу, што је у развоју овог права од посебног значаја. Тај значај се двоструко манифестује:

1) нормом се обавезност јаче потенцира и

2) тако дата је у функцији припрема за правила која ће се уградити у Законик о судском поступку у грађанским парницама.

И следећа уноси ред у судском раду. Она упућује на дужност завођења парница у протоколе племенских капетана. Та радња за сам поступак није од нарочитог значаја, али за прегледност у раду правосудних органа, она свакако значи нов момент. Њоме је поновљено оно што је већ учињено у наредбама број 269. из 1900. године и 245. из 1901. године, но сада да би се обавезност завођења парница у протоколе протегла на све судске инстанце.

Расписом Министарства правде број 111. од 16. јануара 1901. године установљена је одређена форма за пуномоћства.³⁶ 17. јануара 1902. године је поновљена.³⁷ У њима је онај однос пуномоћства који се манифестује према суду; онај други који је у односу странке и пуномоћника је у ОИЗ-у. Тамо је оно (пуномоћство) означено као повјера, чл. 883. и 884. Богишић је, ето, и за овај институт одабрао посебан израз. За разлику од пуномоћника су заступници чл. 665. и 674. ОИЗ-а.

Расписом од 10. јануара 1903. године³⁸ „укоријењени обичаји да се не заказује парничарима дан кад имају предстати

³⁶ Као под 6, стр. 208.

³⁷ Наредба да се судови тачно управљају према Министарском распису од 16. јануара 1901. године, бр. 111. којим се установљава пуномоћје, Цетиње, бр. 87.

³⁸ Министарски распис о одређењу рочишта парничарима, *Зборник закона и наредаба*, стр. 251.

суду већ бијаше остављено сасвим увиђајности судија кад ће да преслушавају странке и да пресуђују” замјењује се правилом по коме рочиште мора бити унапријед заказано о чему парничари морају бити писмено обавијештени. То су могућности које широм отварају афирмацију начелима расправности и контрадикторности, без којих нема праве парнице. И овој је значајан моменат у развоју поступка у старој Црној Гори, јер ако парницом не би провејавала та правила, равноправност у имовинским пословима као у члану 1, 12. и 13. ОИЗ-а била би само голо навођење (*nuda proprietas*). Дакле, у парничењима је обезбијеђено да су једнаки богат и сиромах „знатан и незнатан... остали свијет и сам Владалац”. Друкчије доказивати је илузорно чак и да се је мимо спорног све одвијало по правилима ОИЗ-а. Све тим прије ако се зна да без афирмације расправности и контрадикторности нема истине, а кад ова изостаје како се право може темељити на догађају. Не може чак ни под претпоставком да се судије бирају по критеријумима апостола.

Унутрашњим правилником Књ. Великог суда³⁹ уређује се између осталог кад Велики суд у пленарној сједници, а кад у сједници од три члана односно од четири одлучује. То је проблематика начина одлучивања, она не заобилази ни састав суда.

1902. године Никољданском бесједом проглашен је Закон о судској надлежности у грађанским парницама⁴⁰ — први закон те врсте у старој Црној Гори. Њиме се на јединствен начин уређује надлежност, што је за функцију правосуђа од несумњивог значаја; добро подијељена надлежност је у функцији сигурног поретка. На ријечима из Књажеве бесједе које указују на оно што се захтијева од правосуђа а на које ријечи смо скренули на почетку надовезало се Министарство правде у наредби коју смо такође цитирали у жељи да се потенцира што више новог у правосуђу. У наредби је то учињено ријечима: „да се на модерној основи преустројено правосуђе има и на видљиви начин одвојити од старог, па подржавајући неке узаконене и неузаконене народне обичаје којима се поноси и одликује српски народ, да је црногорско правосуђе прожето јевропским правним начелима и обликом својим сачињавати са јевропским правосуђем нераздвојну цјелину”. У њој се још једанпут потенцира настојање књаза и извршних органа власти да се живот, па и кад се одвија у парници чим прије уприличи као у Европи. Но, у њој је и сигуран доказ како ето још увијек није уготовљена форма у којој би се смјестила правила ОИЗ-а.

Одредбе Закона о грађанској надлежности касније су и саме биле предмет тумачења и детаљисања. Тако је Наредбом

³⁹ Као под 6, стр. 360.

⁴⁰ Цетиње, 1902. године.

од 5. фебруара 1903. године⁴¹ Министарства правде учинило нека појашњења како у погледу надлежности тако и узимања тужбе и жалбе на записник, те рачунања рокова итд.

У наредби се, кад су у питању рокови, појашњава рачунање ових. У дијелу под 4. наводи се да се неће убрајати у рок дан када је пресуда саопштена. То је, иначе, у тумачењу одомаћено још од римског права. Слиједи тако и из правила ОИЗ-а о рачунању рокова, чл. 979—985, што је несумњиво у потврди његове примјене. Овом Наредбом појашњава се и изабрана надлежност из члана 26. поменутог Закона, те правна помоћ према иностранству као и како судови пазе на надлежност.

У прилог тумачењу Закона о грађанској и кривичној судској надлежности је Упуство од 7. фебруара 1903. године. Тамо је потенцирано правило: нема парнице без тужбе, односно да је тужба радња којом се уводимо у поступак. У овом упуту се детаљније и правила о мјесној надлежности, наводи се општа и посебна, а у оквиру ове изабрана и искључива. Такво разликовање је у потреби одређења надлежности и тековине су модерног права.

У контексту тумачења одредаба поменутог Закона је и „Министарска наредба у објашњењу чл. 5. Закона о грађанској судској надлежности“⁴². Њоме се поближе објашњава надлежност „у стецитима (конкурсима)“. То је надлежност коју у савременим правима регулише извршно право. У питању је стечајни поступак. Он је резервисан за обласне судове. Отварању „стечита“ губи презадужени располагања на цијелим својим покретним и непокретним имањем, а тужитељи стичу право да тим имањем управљају и да га посредовањем под надзором суда употребе на сразмјерно измирење.“ Увођењем управљања над стечајном имовином у циљу обезбеђења повјериочевих потраживања, ублажене су неумољивости стечаја. И тако, иако се не помиње, афирмише у ограниченом обиму начело социјалности, што је од нарочито значаја за дужника.

6. децембра 1902. године донесен је Закон о устројству судова у Књажевини Црној Гори.⁴³ Он се надовезује на претходни и са њиме обликује организациони дио грађанског судског поступка. Нећемо детаљисати његова рјешења, јер би то захтијевало велики простор. Ипак ћемо подсјетити на оно рјешење којим се у варошким општинама уводе општински судови умјесто капетанских. То су колегијални органи за разлику од капетанских. Интересантно је примјетити да је и ова новина спутана жељом за одржавање старог — обичајног. За предсједника ових судова предвиђени су предсједници општина, чиме ови као и капетани

⁴¹ Извршна наредба о Закону о кривичној судској надлежности, Министарство правде, број 415. Цетиње, фебруара 1903.

⁴² Као под 6, стр. 391.

⁴³ Цетиње, 6. децембра 1902.

задржавају уплив у сваку, па и судску надлежност. У том рјешењу су и настојања да се продужи са усменим принципом по коме глас првог човјека (сада ето у општини) мора да се чује и у овим пословима.

Наредбом од 21. марта 1903. године⁴⁴ „о дужном поштовању нижих судова наспрам Великог суда“ отворен је проблем инстанце. У наредби је постављена овако: „сви судови имају примати примједбе Великога суда са дужним поштовањем као примједбе највишег суда у држави коме је дата власт не само да укида пресуде нижих судова (нова и врло важна значајна новина) него и да одржи јединство јудикатуре (ново начело — наша примједба) у нашем правосуђу и да у кругу свога дјеловања пази да се правда изриче по „слову и духу закона“.

У афирмацији начела законитости су највеће гаранције да су се већ створили простори за примјену ОИЗ-а. Тако су се створили и услови за кодификацију поступка у грађанским парницама, што се како знамо, неће дуго чекати.

У времену до 1. новембра 1905. године, тј. до доношења Законика о судском поступку у грађанским парницама, услиједио је још читав низ наредби, махом су њима тумачене и објашњаване одредбе Закона о устројству судова и Закона о грађанској надлежности. Ту свакако ваља поменути ону од 27. септембра 1903. године⁴⁵. Њоме Министарство правде одређује како ће се поступати при гласању у пленарним сједницама Великог суда ако су гласови подијељени. Умјесто да се вијеће прошири на пет чланова (тада подјела није могућа — наша примједба) уводи се у гласање секретар суда. Ова проблематика надовезује се на ону која је уређена Унутрашњим правилником Књ. Великог суда. Затим Наредба којом се наређују записничка констатовања странака на пристанак или непристанак дотичних судских пресуда од 3. фебруара 1904. године⁴⁶. Њоме се прецизира оно што је у члану 8. и 12. Закона о грађанској судској надлежности, те она којом се судовима наређује да „одбацују тужбе у споровима за које они по члану Закона о грађанској судској надлежности нијесу надлежни и да тужитеља обраћају на надлежни суд“⁴⁷. И она уноси ред у поступку.

Било је и таквих које су ишле да забране поједине радње, на примјер она од 23. јула 1905. године (Наредба о томе да се по приватним жалбама које добијају поједине судије не смије узимати у разматрање односни предмет). Обичај да се жалба или

⁴⁴ Као под 6, стр. 393.

⁴⁵ Књажевском Великом суду, Министарство правде, број 2636, Цетиње, 27. септембра 1903.

⁴⁶ Наредба којом се наређују записничка констатовања странака на престанак или непристанак дотичних судских пресуда, *Зборник закона и наредаба*, стр. 424.

⁴⁷ Као под 46.

„молба парничних странака упућује на адресу појединих судија је противно духу члана 4. и 6. Закона о устројству судова, те се убудуће такве жалбе или молбе неће узимати у рад, ваља их одбацити”. Таква обичајна пракса приватног достављања омаловажавала је ауторитет суда, а могла је и да изазива различита мишљења о објективности у раду суда. На ову се надовезује Наредба да обласни судови не узимају тужбе појединаца у поступак, односно наплата државних пореза, црквених и општинских приреза од 10. априла 1904. године.⁴⁸

Наредном, тј. оном од 30. маја 1904. године,⁴⁹ захтијева се да се обраћање суду чини примјереним језиком и без вријећања. Ако вријећање не изостане, наредбом се препоручују санкције за подносиоце неуљудних и увредљивих садржина, што је у складу са правилима о дисциплини у модерним поступцима.

И „Распис о увођењу протокола (записника) при јавним расправама и спровођењу истог уз остале акте Великом суду у случају апелације”⁵⁰ је у афирмацији начела деволутивности, евидентности, прегледности, уредности, писмености и реда, а преко ових и сигурности. У њему је, у крајњем, кидање са обичајном праксом усменог суђења, што је од особитог значаја за развој модерног поступка, а преко овог и за примјену ОИЗ-а. Са кидањем није ишло једноставно — жестоко су се опирали и затечени судски кадрови, јер су се осјећали како је говорио мон-тескије „увријеђени кад се дира у њихове обреде и њихове обичаје.”⁵¹

Наведеним наредбама, расписима и тумачењима, упркос ушанченој обичајној пракси, увођене су у живот такве парничне радње за које је обичајни поступак био прекратко рухо, што је показано током рада. То ново рухо је цјеловито дато у Законику о судском поступку у грађанским парницама. Тако је и расчишћано са обичајном праксом и, што је најважније, тако су створени услови да се могу „дошљедно и пуноважно на поједине спорне случајеве примјењивати наређења Општег имовинског законика”⁵². Колико је примјена ОИЗ-а у функцији овог Законика, зар најречитије не говори члан 1. Указа: „Законик о судском поступку за грађанске ствари прописује правила, по којима ће се приватна права у грађанским парницама пред судом тражити, бранити, доказивати, обезбјеђивати и пресуде изврша-

⁴⁸ Наредба да обласни судови не узимају тужбе појединаца у поступак односно наплату државних пореза, црквених и општинских приреза, *Зборник закона и наредба*, стр. 455.

⁴⁹ Наредба о поступању према писменим преставкама неуљудне и увредљиве садржине, *Зборник закона и наредба*, стр. 448.

⁵⁰ Министарство правде, број 2595, Цетиње, 4. јуна 1904.

⁵¹ Рим, II, стр. 193., у *Духу закона*, ову мисао подупире и овако: „Народ увијек више брани своје обичаје него своје законе”.

вати". До тада правила ОИЗ-а су улазила у живот исто тако лагано и парцијално колико су лагано и опрезно назначеним наредбама и расписима улазили у живот нови процесни институти, радње и понашања. Да су ови последњи тако нарастали показали смо током рада. Сваки друкчији закључак предвиђа оно што се не смије и не може previdјети: однос форме и садржине и њихову условљеност. Дакле, од Законика се отвара нова страница у животу ОИЗ-ових правила. Има читав низ одлука из тога периода гдје се судови позивају на одредбе ОИЗ-а.⁵²

Иначе, Законик о судском поступку у грађанским парницама изложен је у шест дјелова:

- 1) општа наређења, члан 1. до 49,
- 2) о поступку пред првостепеним судовима, чл. 50. до 165,
- 3) о апелацијама, члан 160. до 190,
- 4) обнова поступка, члан 191. до 194,
- 5) о обезбједном и извршном поступку, чл. 195. до 297,
- 6) засебне врсте поступка, чл. 298. до 323.

Назив ипак није сасвим адекватан, пошто се чини да се нагласком „у грађанским парницама“ ове желе учинити различитим од неких других. Како тих других нема, то су модерни називи (Закон о парничном поступку) ипак прикладнији.

У поређењу са нашим савременим Законом у парничном поступку, овај се прије свега бави функционалним дијелом поступка — организациони дио је у закону о грађанско-судској надлежности и наредбама којима се тумаче његове одредбе, а на које смо већ скренули пажњу. Овај законик разликује се, у поређењу са нашим савременим, и у низу одредби о поступку извршења и обезбеђења, чл. 195. — 297. Редактори су се у овом опредељењу повели за сличним француским законом.

На припремању овог текста особитог труда је уложио др Војновић. Потенциране наредбе од којих је многе сам срочио и потписао послужиле су му као значајан материјал у том послу. Вјероватно су му при руци били и слични европски текстови као што су Француски и Аустријски закон о парничном поступку.

⁵² Указ о проглашењу Закона о судском поступку у грађанским парницама.

⁵³ Поменимо ону из 1936. године, објављену у *Правном зборнику*, мај — јуни 1938. Ево њеног увода: „Велики суд у Подгорици, у пленарној сједници, на тражење Господина Министра правде: како се има разумјети пропис раст, члан 585. ОИЗ-а, у погледу рачунања почетног и заставног рока по тужбама Државе због накнаде штете учињене у државним шумама...”

Уз то је, већ смо показали кроз наредбе, увијек имао у виду правила ОИЗ-а, како би му друкчије „кројио” рухо. Нијесу ли у томе смислу ријечи члана 1. овог Законика: „Општи имовински законик одређује која су лица потпуно својевласна, тј. која могу својим имањем управљати, па доследно и пред судом тражити или бранити своје право” — пуна потврда. Кад смо већ код цитиране одредбе не би могли а да с аспекта модерне правне теорије не учинимо замјерку; изједначени су појмови парничне и пословне способности.

У истом циљу могли би посјетити на правила о пуномоћству, или она о рачунању рокова, итд.

Сложени односи поводом сусвојине и заједничке својине из ОИЗ-а определијелише супарничаство и учешће трећих лица, које су редактори тек у Закону о судском поступку поставили на модерним основама.

Уз то, Законик афирмише сва основна правила ОИЗ-а а особито: диспозиције, законитости, расправности, контрадикторности, непосредности, објективности у раду, писмености, прегледности итд. О сваком од ових било је ријечи уз одговарајуће наредбе.

Слиједећи поменута начела као основну нит, радње су у Законику тако одређене да томе служе. Оне се дају разликовати онако како то чини модерна процесна теорија.

Вриједно је запазити да је посебно детаљисан доказни поступак, а с тим у вези доказна средства, терет доказа као и осигурања ових. У њиховом обиму је потенцирана истина, а у овој је, ако се је судови могу домогнути, сигурност грађана и сигурност поретка.

Има овај Законик и читав низ пропуста и терминолошких неусклађености, али нам овог пута није циљ да на то указујемо. Ми смо настојали показати како без Законика у дотадашњој судској обичајној пракси, а нарочито у првих десетак година од ступања ОИЗ-а, приватна права нијесу се могла „пред судом тражити, бранити, доказивати, обезбјеђивати, судити и пресуде извршавати”, како „Књаз и Господар Никола I” у Указу поводом Законика рече.

Додали би још за крај и то: у питању је кодификација којом се консолидују основни развитка процесних института и осигурава развој процесне лексике, правне мисли, отварају прослори развоја правосуђа и тако примјене ОИЗ-а.

Milisav Čizmović

**LE CODE CIVIL ET LE COMMENCEMENT DE LA LOI
SUR LA PROCEDURE JURIDIQUE DANS LES AFFAIRES CIVILES
POUR LA PRINCIPAUTE DE MONTENEGRO**

Les deux thèmes sont traités dans ce travail: la mesure de l'influence de la règle du Code civil sur l'adoption et les déterminations de la Loi sur la procédure juridique dans des affaires civiles pour la Principauté de Monténégro et la manière de la conduite de ces règles et la signification de la manque de règle de la procédure pour l'application du Code civil.

La mesure de l'influence est élaborée et présentée à travers la présentation du contenu des ordres du Conseil d'Etat et du Prince, des actes de la Grande cour et de la partique judiciare, progressivement comme ils étaient créés. Au centre de la suspension des formes de jugement qu'elles étaient imposées par les coutumes et les codes de Pierre Iier et du Prince Danilo et de cette manière tout au l'établissement du Code de l'année 1905.

Il se montre à ce fait qu'il ne doit être prouvable, comme le disait Hegel, que devant les tribunaux et il est souligné que le Code Civil a été appliqué prudemment selon la manière et la mesure des changements des règles de la procédure et le changement de l'organisation des tribunaux.